

Bizony már nem volt olyan jó dolgunk. De hogy miért történt mindaz, ami velünk történt, arról Balázs nem írt semmit, mert mi akkor nem is tudtuk buta nagy ártatlanságunkban, hogy miként csaltak meg bennünket, előbb Schwarzwaldék és később a "jó Karin Michaelis."

A dán koronák, melyekből, ha dán koronában eltettük volna, évekig gondtalan életet biztosíthattak volna szegény Herbertnek és szabad dolgozhatást. Csak évek múlva jöttünk rá, mit csináltak velünk.

Karin Michaelis ezt a pénzt Schwarzwaldnének küldte számunkra. Schwarzwaldné Herbertnek azt mondta, hogy jobb lesz, ha nála biztonságban lesz a pénz, hiszen az ő pozíciója biztosabb mint a mienk, emigránsoké. Azonkívül neki módjában is áll a dán koronákat 1 1/2 percenttel jobban beváltani osztrák pénzre, mint nekünk, és ezt mindjárt meg is fogja tenni. Hálásan megköszöntük neki a baráti ajánlatot és nála hagytuk az állítólag osztrák pénzre beváltott összeget, hogy ő majd a szükséghez képest mindig kiad belőle annyit, mint amennyire éppen szükségünk lesz..

Mi, akik nem voltunk pénzügyi géniel, még azt sem tudtuk, hogy Schwarzwald pénzügyi államtitkár ur, éppen akkor készítette elő Ausztriában az észtárak inflációt. Még akkor sem fogtunk gyanút, mikor Herbert pár nap múlva egy nagy osztrák bankban pár száz Tomániából kapott lelt akart beváltani és a bankhivatalnok, tisztességes ember, látva, hogy kivel van dolga, megkérdezte tőle, hogy okvetetlenül be akarja-e most a valutát váltani. Herbert azt mondta, hogy igen, mért ne váltaná be? A bankhivatalnok vállat vont /többet nem mondhatott ilyen buta embernek / és beváltotta a leleteket.

Nem telt el egész három hónap és Schwarzwald sikerült inflációja következtében az osztrák pénz teljesen devalválódott, nem maradt a dán koronáké-
ből semmi.

Karin Michaelis: - A "Tul a testen"-nek, melyből idegennyelvű mutatvány példányt nem kaptunk /magyarul nagy sikere volt és igen rövid idő alatt minden példányt elfogyott. A Bécsi Magyar Ujság kiadóhivatala ki akarta adni újra. A magyar kiadás miatt Herbert levelezésbe lépett Karin Michaelisszel, de feleletet nem kapott. Erre magar részről azt az ajánlatot kapta, hogy nekik nem is kell a naplóformában írt regény, melynek férfirészét Herbert, a női részét Karin írta, a Karin Michaelis rész, ók megelégszenek a férfirész-szel, a két rész kört ugyanis óhatatlanul nagy értékkülönbség volt és mindegyik rész önmagában is megállhatott volna. Mivel ez a magyar kiadás, úgy is szerződés szerint Herbertet illette, ő ebbe bele is egyezett. Azonban szerette volna német kiadónak is odaadni az egészet, mert kérték tőle és ezért újból írt Karin Michaelisnek, aki akkor éppen Bécsben tartózkodott, de előtünk nem mutatkozott. Erre egy nagyon megriadt telefonfelszólítást kapott Karintól, hogy nagyon kéri, de adja a regényt német kiadónak, ő szeretne minden pletykát, ami ebből származhatna, elkerülni és hajlandó az egész összeget a maga zsebéből megfizetni, de nem akarja, hogy németül megjelenjék. -Hát mi ugyan nagyon buta, jóhiszemű emberek vagyunk, de ez a dolog mégis világossá tett előttünk sok mindent. Hogy mért nem kaptunk mi példányokat az idegen kiadásokból? Hogy mért nem akarja Karin, hogy a könyv a maga eredeti formájában németül megjelenjék? /Önagysága ugyanis, úgy látszik, maga is látta a két rész közötti különbséget és minden idegen kiadást a maga neve alatt jelentette tetett meg. Nagyon meg volt ijedve, hogy ez most kisé. Mire Herbert rájött a dolog ilyen állására, rögtön ott telefonon kijelentette, hogy lemond a német kiadásról, ellenben nem kívánja a "saját zsebéből való" kifizetést sem. Evvel letette a kagylót - a feleletet sem várta be. Evvel be is fejeztetett ilyen dicsőségesen a Karin Michaelisszel való barátság. Találkoztunk még egyszer egy heki nagyon kinos alkalommal /karinnak t.i./ Berlinben. Valami díszelőadás volt a Volkstheaterben, melyre mi ketten és Pscator kaptunk egy fél páholyt együtt. Már benn ültünk, mikor Karin Michaelis bejött egy berlini ba-

2.

-rátnőjével ,akit mi is ismertünk a páholy másik felét elfoglalni.Hüvös udvariassággal köszöntöttük és többet nem törődtünk vele.Egy szót se beszéltünk egymással ,ami őt láthatóan bántotta , a másik hölgy miatt,aki,ugy I látszik tudta tőle /hiszen akkor Herbert már Berlinben is ismert író volt/ hogy valamikor jóban voltunk és nem értette a dolgot.

Herbertet azonban az egész ügy éppen nem bántotta.Szegény ugyanis eleget hallotta tőlem és Edithről ,hogy ez a regény "Balázs-Hanzli" és ő maga se nagyon kívánta összes munkái közé felvenni .Hiszen ez volt az egyetlen dolog,amit nagy szűksében ,nem vérével,hanem pénzkeresési okokból írt.Ha ma megkritizálom,azt mondom,hogy nem is volt rossz,csak éppen nem hozzá méltó

[5024/M.]
Folytatása a bécsi naplónak, mely 1919-ben dec 4-én Schloss Waisnixonben kezdődött és abbamaradt 1923 elején.

Következett a "Der Tag"-beli idő. Ezt nekem kell most 74 éves, már dekadens fejjel legalább nagy vonásokban egy későbbi balázs-életrajz számára rekonstruálnom.

Talajdonképpen a bécsi időnek minden tekintetben legbiztosítottabb ideje az a három év volt, ami most következett. Mikor a "Der Tag" megalakult, eleinte Balázs csak cikkeket írt bele, később azt mondták neki, hogy bár minden rovatvezető állás be van töltve, őt mégis szívesen vennék fel állandó munkatársnak, ha sikerül egy olyan új rovatot találnia, ami érdekes és még

nem volt. Így született meg a filmkritika, amelynek a publikum körében nagy sikere volt. Akkoriban nem volt nehéz a "Der Tag"-ban kommunistának sem dolgozni, mert a lap egy inflációs gazdag spekulánsnak, Boselnek, a tulajdona volt, akinek csak a börzerovat miatt kellett. Minden más rovatban mindent meg lehetett írni, avval nem törődött, csak az kívánta, hogy "jó nevek" és nívós írások legyenek lapjában.

A filmkritikai rovaton kívül Balázs nemsokára szinikritikákat is írt, eleinte Polgár mellett, majd könyvkritikákat is, melyek mind, tekintve, hogy mentesek voltak minden befolyástól és minden anyagi érdektől, nagy publikumsikerűk voltak. Ez ugye tekintély dolgában, mint irodalmi nívóban nagy fejlődést jelentett. B. igen sokat dolgozott

, de ezen idő alatt tanult meg német nyelven "jól írni." Anyagi gondunk most már nem volt. Jobb lakás után is nézhettünk / a bécsi viszonyok e tekintetben nagy nehezek voltak, de a mi nagyon szerény igényeinket ki tudták elégíteni. Később Polgár egészen átengedte a színházi kritikát Balázsnak. A Linzerstrassei Oeckermüller-házban eleinte egy, majd kétszobás butorozott lakásban éltünk. Nekem is volt állásom a Bécsi Magyar ujság-ban mint gépirónak. Magam főztem, a háziasszony takarított és mosogatott.

Később Döblingbe egy másik még jobb lakásba költöztünk, ahol két szoba, fürdőszoba, konyha, éléskamra állt rendelkezésemre. Ott már nem jártam hivatalba, csak otthon dolgoztam Herbertnek. Ebben az időben Erny is hosszabb ideig nálunk lakott, mellettünk a kis kétszobás apartamentban. Jó, nyugodt életünk volt.

De azután ez is leromlott. Bosel tönkrement, el kellett adnia a lapot és akkor már mindenféle baj volt. Az új lap tulajdonos úgy a film - mint a könyvrovatot spekulációra akarták kiértékesíteni. Ebbe Herbert persze nem ment bele. Átadta a rovatokat erre alkalmas kollégáknak. Most már csak a vasárnapi cikk volt a dolga és a szinikritika, de fizetést még többet kapott.

Akkor jött a Romain Rolland-féle szinikritika, melynek következménye volt, hogy Herbertnek a megbotránkozott kapitalisták panaszlevelei miatt felmondtak. Egy évi fizetését kiadták egyszerre, de nem volt szabad többé a lapba írnia.

Nem is akadt Bécsben más ujság, ahol elhelyezkedhetett volna. A kommunista érzelmű "Abend" sem kért a szerencséből egy ilyen izgága embert munkatársai közé számítani.

Ekkor jött a berlini meghívás a Filmoperatörök részéről, akik egy előadás tartására kérték föl. Ott váratlan meglepetés érte. Mikor belépett a terembe, ahol nagy tömeg fogadta, az egész terem feállt és néhány percig némán üdvözölték ily módon. Előadás után pedig az elnök üdvözölte őt nagy tapsvihár után és kijelentette, hogy Balázs már régen esedékes lett volna Berlinben és nem értették, miért érkezett hozzájuk ilyen későn.

Berendezkedtünk tehát Berlinben, ahol rögtön kapott filmanuszkriptírással megbízást Korda Sándortól. Így készült el igen rövid idő alatt a "Madame wünscht keine Kinder", melynek igazán az egész világon sikere volt, Oroszországban, az ázsiaiban is, még soká, soká került vászonra.

A bécsieknél sokkal öntudatosabb berlini kapitalista világban azonban

sokkal nehezebb volt kommunistáknak dolgozni. A Madame wünscht keine Kinder viágsikere után a nagy berlini filmhatalmasság az UFA szívesen lekötötte volna Balázst, de olyan szerződéssel és olyan körülmények között, melyeket nem fogadhatott el. Ez nem volt neki való. De Székely "elvtárs" -valamikor az ő tanítványa, akit nem is tartott nagyon tehetségesnek, szívesen vállalta. Úgyes "elvtárs" volt és meg is csinálta a maga szép filmkarrierjét. Az UFA után étmenvén Amerikába, régen elfeledte "elvtárs" voltát és sok kö-zepes szokvány-filmet csinált s hamarosan meggazdagodott.

De az UFA ellenlábasaként dolgozni persze, nagyon nehéz volt. Kaptak ugyan rajta a kisebb vállalatok de azoknál csak rossz rendezőkkel és szerényebb lehetőségek lözt lehetett működni és bár ezeknek a filmnek is mind meg volt a sajtó - és publikumsikerük, neki nagyon nem tetszettek és ezt soha sem is titkolta. Azután azt hitte, hogy most majd mégis tud valami szépet csinálni, mert Elisabeth rendezője Paul Czinner akart vele több Berner-filmet készíteni. Itt meglelt volna minden anyagi lehetőség, kitűnő színésznő, ügyes reklám, szóval minden - egy dolog hiján. Akkor Bergnernek egyetlen ambíciója volt: szép asszonynak lenni és előkelő marquiseket játszani. Színházban ezt tehette, de mert ott nekivaló szerepeket kaott, melyekben nagy művészi sikerei is voltak. De a filmben Bergnernek azt kellett mutani, hogy milyen szépen tud mignonokat enni, sok-sok méteren keresztül. Ezért kitűnő nagy művészi lehetőségeket nyújtó jeleneteket ki kellett hagyni. A harmadik Bergner-filmnél azonban Balázs gyomra már nem bírta a mignonokat és a többi giccses derailokat, melyek az alulról jött bécsi kispolgári születésű nagy színésznő vágyálmaikat szolgálták, aki cseppet sem volt szép, de több, sokkal több annál, hanem mindenáron szappandoboz szépség kívánt lenni és előkelő, főleg nagyon előkelő. Ezért nem lehetett igazán művészi jeleneteket kijátszatni vele, mert mindent kiszorított a jelentéktelen, parfümírozott előkelőség és millieu mutogatása. A harmadik filmnél aztán Balázs már azt kívánta, hogy vegyék le nevét a hirdetésekről és a vászonról. Czinner ezt persze nem akarta és pörre került a sor. A pört Balázs megnyerte - de és ebben aztén komolyan előkelő volt a cég - a ~~KUNSTFARBEREINRICHTUNG~~ a forgárókönyvért járó nagy honoráriumot minden ellenkezés nélkül kifizette. Érdekes, hogy az igazán szép nagy művésznők közt egy sem félt attól, hogy a vászon ne legyen mindig szép. -

Egy másik, Lupu Pckkel, a korán elhalt igazán nagy színész és rendezővel nagy lelkesedéssel csinált költői filmjét -mely azonban éppen emiatt nem felelt meg a berlini kommerciális izlésnek, -teljesen leszorították a piacról. UFA-él. Tulajdonképen csak két igazán szép filmet tudott Balázs csinálni: Az egyik volt az utolsó néma film: "Narkose" Alfred Abel csinálta a maga költségein és regijében. Miután azonban é kiváló színész volt, de sohase csinált még filmet, a rendezést egészen Balásznak engedte át. A film nagyon szép lett, volt is nagy erkölcsi sikere, de Abelnek éppen csak a befektetett pénzét hozta vissza. Az ilyen vállalkozásokat az UFA nem szívesen látta, és nem volt neki nehéz jövedelmezőségüket megakadályozni. Hiszen az ország csaknem minden mozisínháza az UFA tulajdona volt. Most már Balázs nem is próbálkozott jó filmekkel. Keresni azonban tovább is sokat keresett, mert technikai tudása, hihetetlen gyors munkája és ügyessége köztudomásu volt, úgy hogy minden megrekedt és elrontott filmnek kijavítására mindenünnen őt kérték fel és ezt a munkát nagyon jól fizették. Így többek közt Dreigroschenfilm-et is ő tette használhatóvá. Mindezt természetesen név és felősség nélkül.

Most azonban nagyon szomru idők következtek. Balázs igen sokat dolgozott és átírta az egész "Unmögliche Menschen" nagy regényt, melyet még Budapester kezdett meg és a mely most Rütten és Loening kiadásában jelent meg, hosszásas küzdelem után. A regény le volt foglalva a Paul Zsolnay cég által, az azonban új felgozásában Zsolnay nem akarta kiadni. Szegény Robert Müller, egy haladó szellemű bécsi kiadó, Robert Musil jó barátja, vállalta a kiadást, azonban nem bírta a kommerciális szelleme kel a verekedést és önygilkos lett. Halála előtt még arra is volt szegénynek gondja, hogy -az utolsó napján éle tének visszaadja a jogot Balásznak, hogy a regény ne essék bele a hagyatékba. Úgy került - igen jó helyre - Rütten és Loening-hez.

3.

Most megint egyszer a halál szele kerülgette Balázst. Egy kirándulás alkalmával, Berlin környékén, hirtelen nagyon rosszul lett. Annyira, hogy már mindakatten azt hittük, hogy itt a vég. Kocsit akartam keresni, de feküdt a földön és nem eresztett el, fogta a kezemet, hogy ne hagyjam magára. Idegen jó emberek, prolik, mentek a közelben orvost és kocsit keresni. Egy fiatal orvosnőhöz vittek be, aki hamar injekciókat adott neki és fellelőnőta a legközelebbi -köpenicki kórházat - mentőkocsiért és oxigén-élelőfőkész-szülékért. Nagy nehezen küldtek kocsit, mert vasárnap volt, alig volt valaki a kórházban. Balázst hihetetlen energiája most sem hagyta cserben. Végre megjött a mentőkocsi, megérkeztünk, de orvos nem volt és az oxigén-készülék be volt zárva a laboratóriumba. Akkor a beteg úgy elkezdett kiabálni, hogy összefutott mindenki és Herbert parancsára feltörték a laboratórium ajtaját, kihozták a készüléket, hamar kiürítették egy harmadosztályu betegszobát és ott lefektették. Engem most haza akartak küldeni, de én kijelentettem, hogy egy tappodtat se megyek el ágya mellől. Ott ültem mellette reggelig, mikor X végre megjött az orvos és nemsokára adtak nekünk magasabb osztályon egy különosztóbát és elláttak minden szükségessel. Ez a kórház egy közönséges külvárosi közkórház volt, világi ápolónőkkel, de jobbat, tisztábbat és gondosabbat nagy kórházi praxisunkban nem találhattunk volna. Csak a főorvos volt egy igazi durva boche. Összevissza forgatta és vizsgálta, mire megint rosszabbul lett. Én betelefonáltam a városba Léwy professorért, aki rögtön jött, és megtiltotta, hogy megmozdítsák a beteget, ő maga se vizsgálta meg és megtiltotta hogy megmozduljon. Trombózisra gyanakodott. Erre a köpenicki főorvos megsértődött és többet nem is nézett, hálaistennek, felénk. Ellenben volt egy nagyon derék, nagyon ügyes, fiatal segédorvos. Ez foglalkozott azután vele három hónapig tartó betegsége alatt, mely egész idő alatt mozdulatlanul kellett feküdnie. Hihetetlen gondnal és ügyességgel kezelték. A jégborogatásokat nem tették a testére, hanem kötelet húztak az ágy fejétől lábaig, arra akasztották a jégtömlőt, úgy hogy éppen a szív fölött lógott égvész közel de nem nehezedett rá. Magam is tanult önkéntes vöröskeresztes ápolónővér voltam a háború alatt, de itt most nagyon sokat tanultam. Herbert különben a lehető legjobb beteg volt, abszolút türelmes, mindent pontosan betrató, ennek is köszönhető, hogy annyi betegségből, olyan súlyoskból - mindig kigyógyult.

A három hónap jól telt el, kitűnő koszt volt /az ápolók ugyanazt kapták/ Én nem mozdultam el mellőle, később már felovastam neki, sőt a harmadik hónap végén már korrekturákat is csináltunk együtt.

Utókurára Sarrow-ba vittük egy Christlich-Hospizba, mert az volt közel és földszintes. Ott tanult lépésről-lépésre kicsit járni.

Berlinben egy híres szívspecialistához mentünk, aki azt mondta, hogy elég jó állapotban van, csak az volna jó, ha a telet nem töltené Berlinben, hanem valahol délen, pl. Egyiptomban. Erre mi persze nem is gondolhattunk, mert ami kis tőkénk volt, az ráment a betegségre. Szomorúan ültünk berlini lakásunkban.

De a sok baj mellett, ami minduntalan ért, szerencsénk is volt. Pár nappal rá beállított egy bécsi ur és megkérdezte, nem vállalkoznék-e Balázs arra, hogy egy jó lengyel rendezővel Algirban egy filmet csináljon. Természetesen vállalkozott, csak azt kötötte ki, hogy engem is magával viessen. Ebbe Klinger rögtön beleegyezett. Előbb Párisba kellett utaznunk, a cég francia volt. Az előkészületeket, egy Ossendowszky regényéből készitendő forgatókönyvhöz melyhez Ossendowsky teljesen szabadkezet adott Balázsnak, - ott kellett megcsinálni. Én először életemben voltam Párisban. Mi a Quartier-ben laktunk, Herbert világért se ment volna máshova. Minden nagyon szép volt, a rendező Kuharszky nagy tisztelője Balázsnak, ígérte, hogy mindenben rá fog hallgatni és ezt be is tartotta. A főszereplő egy szép lengyel, tehetséges fiatal ember, színésznevéen Kean, nagyon kedves fiú. A társaság, melyet ott kerestek össze a lehető leginternacionálisabb. A titkár francia, a női főszereplő Betty Aman, német-amerikai szép színésznő; barátja aki a pénzt adta részben egy amerikai milliomosfiú, a többi pénzt egy indiai hercegnő /igazi aki homlokán festve viselte azuralkodó családjá rangját jelentő festett kék csillagot, de európai ruhában járt. Csak ha meghívott bennünket teára, akkor ült hazai kosztümben, szőnyegen a földön. Egyébként Párisban valahol vallásos táncokat táncolt. /De nem jött velünk Afrikába./ Klinger, a Pruktionslei

4.

-ter bécsi, Schünemann és asszisztense németek, egy arab muzsikus, az arab eredeti muzika számára, az olasz Livio, akiről később kiment, hogy jól beszélt magyarul, mert fiumei és ott járt annakidején iskolába.

Három szép hónapot töltöttünk Párisban, azután átutaztunk Algirba. Onnan pedig Bu Sadaaba az Anti-Atlaszon át, a Szahara szélén fekvő erődítésbe, ahol igen szép felvételeket csináltunk. Nem vagyok jó író, azért nem is próbálom leírni milyen szép volt ott és milyen jó volt az idő, amit ott töltünk, sem a sok kalandunkat. Ha elkészülhetett volna Balázs önéletrajz-regénye, gyönyörű fejezet lehetett volna benne. Először utaztam el valahonnan Xírva. Nem a jó élet tett ott boldoggá, hanem az emberek. Az arabok, akiknek csodálatos módon Balázshoz, az egyetlenhez a társaságban - nagy bizalmuk volt és - nem a gazdag arab kereskedők - hanem a szegény arabok, nagyon megszerették. Francia iskoláik lévén jól lehet velük beszélni, még az öregek is, majdnem mind, jól tudtak franciául. Mire a film elkészült és mondhatom gyönyörű lett. Kuharszky minket hazaküldött. Ő tudta, hogy a nehézségek számára -ra csak most kezdődnek. A film témája a gyarmati elnyomás volt, melynek színke helyéül azonban spanyol gyarmatot vallottunk be. A nehézség főleg abban állt, hogy a filmet át kellett hozni a francia határon. Nem is akarták Franciaországban mutatni, hanem Németországban és más országokban számítottak rá számára piacra. Lehetett volna szenzációs sikere. Azonban a német operatőr, és Kuharszky között viszálykodás támadt, minek az lett a következménye, hogy a később, úgy tudom fasisztává lett Schünemann feljelentette a francia hatóságnál a film tartalmát. A határon elfogták a filmet és megsemmisítették. Az egész szép minká így kárba veszett.

Kean meglátogatott bennünket Berlinben és az indiai hercegnő is, aki azonban nagyon haragudott az egész társaságra és kijelentette, hogy az összes szereplők közt Balázs volt az egyetlen korrekt, tisztességes ember. Ebben az ő szempontjából kissé igaz is lehetett, csak abban tévedett, mikor azt hitte, hogy Herbertnek üzleti és egyéb dolgokba is lesz befolyása. Meg is mondta, hogy ha ő nem lett volna velük, akkor nem is mert volna pénzzel járulni a film készítéséhez. Így csalódás érte, mert hiszen Herbert nem is tudott és nem is törődött semmi mással, mint avval, hogy a film szép és jó legyen. Mi azért jó barátságban váltunk el.

A társaság, melyet ott kerestek össze, a lehető leginternacionalisabb volt. A titkár francia, a fő női szereplő Betty Amann, német-amerikai szép szísznő, barátja, aki a pénzt is adta részben egy amerikai milliomosfiú, a többi pénzt egy ~~XXXX~~ /igazi/ indiai hercegnő/ a homlokán a hercegi rangot jelölő festett csillaggal, de európai ruhában, csak ha meghívott bennünket teára, akkor ül t hazai kosztümben szőnyegen a földön. Egyébként Párisban vallásos táncokat táncolt valahol /De ő nem jött velünk Afrikába. Klinger, a Produktionsleiter bécsi, Schünemann a német operatőr és asszisztense, az arab /igaz/ arab muzikus az arab muzika számára, az olasz színész Livio, akiről később kiderült, hogy kitűnően beszél magyarul mert fiúmei és ott járt annakidején magyar iskolába.

Három szép hónapot töltöttünk Párisban azután átutaztunk Algírba. Onnan pedig Bu-Sadaba, a Sahara szélén fekvő erődítésbe, ahol a felvételeket csináltuk. Nem vagyok jó író, azért nem is próbálom leírni, milyen szép volt ott és milyen jó volt az idő, amit ott töltöttünk. Ha elkészülhetett volna Balázs önéletrajzregénye, gyönyörű fejezet lehetett volna belőle. Először utaztam el valahonnan sirva. Nem a jó élettelt ott boldoggá, hanem az emberek. Az arabok, akiknek csodálatos módon Balázshoz, az egyetlenhez a társaságban, nagy bizalmuk volt, és - nem a gazdag arab kereskedők - hanem a szegény arabok nagyon megszerették. Francia iskoláik lévén jól lehetett velük beszélni, még az öregek is mind csaknem, tudtak franciául. Mire a film elkészült, és mondhatom gyönyörű lett, minket Kuahrszky hazaküldött, ő tudta, hogy a nehézségek csak most kezdődtek számára Gyarmati elnyomásról lévén szómelynek színhelyeül nem francia gyarmatot, hanem spanyolt tettek meg, a nehézség főleg abból állott, hogy a filmet át kellett hozni a francia határon. Nem is akarták Franciaországban mutatni hanem Németországban főleg számítottak számára piacra. De lehetett volna máshol is szenzációs sikere. Azonban a német operatőr és Kuahrszky közt viszálykodás támadt, minek az volt a következménye, hogy a később fasiszta Schünemann feljelentette a francia hatóságoknál a film tartalmát a határon elfogták a filmet és megsemmisítették. Az egész szép munka kárba veszett.

Kean meglátogatott bennünket Berlinben és az indiai hercegnő is, aki az azonban nagyon haragudott az egész társaságra, és kijelentette, hogy Balázs volt az ez összes szereplők közt az egyetlen tisztességes ember. Ebben az ő szempontjából némi igazsága is volt, csak ő azt hitte, hogy Herbertnek több befolyása lesz az üzleti dolgokba. Ez pedig nagy csalódás volt részéről, mert ő nem is tudott semmi másról és nem is törődött semmi mással, mint hogy a film szép és jó legyen.

Ekkor Balázs meghívást kapott Oroszországba egy film készítésre. Ő erre igazán örömmel vállalkozott is, mikor azonban már ott voltunk, akkor értesítésre adták, hogy a magyar kommunista-forradalom 1918-19-es / t történetét kívánja Kun vele elkészíttetni. Kun akkor már bukófélben volt és ezt a filmet akarta felhasználni a maga dicsőségének korlátlan elismeréseként és Landler ~~XXXX~~ emlékének bepiszkolására. Mi azonban mindig Landleristák voltunk, de meg Herbert különben sem akart történelem-hamistást elkövetni. Szóval a kész film, melyhez az oroszok egy nagyon közepes rendezőt utaltak ki neki/egész egyedül nem csinálhatta, mert még nem tudott oroszul / és igen közepes film lett is belőle. Kun nem fogadta el a filmet, nem is lehetett bemutatni.

1

Most itt állunk Oroszországban, az akkor már csaknem fasisztált Németországban. Vissza már nem mehettünk. A Mezsrabpon-szerződés már lejárt, a drága szállodai árakat nekünk kellett fizetnünk és igazán nehéz volt a helyzet. De Herbert sohase esett kétségbe. Elővette egy német ifjúsági regényét "A Karlchen durchhalten"-t, hogy abból csinál egy szép filmet. Már tudott is annyira oroszul, hogy egyedül vállalhatta a rendezést. Elfogadták Herbert talált is egy nagyon tehetséges kis fiút Karlchen megismerésére, és az odesszai gyárban elkezdtek és ott le is folytatták a forgatást. Ukrajna egy része azonban akkor ellenforradalmi érzelmű volt és elmondhatatlan titkos nehézségek támadtak minduntalan. De Herbert nagy erélye és okossága, minden neki nem tetsző dologról beadványokat nyújtott be az ukrainai ~~XXXXXX~~ ellenőrző bizottsághoz, melyek ugyanezen többnyire eredménytelenek voltak, de a gyár munkásai nem voltak ellenforradalmárok és sok titkos figyelmeztetéssel

segítették munkájában. Egyszer pl. megmentették a kész filmdarabokat, melyektől a pirosásra be akartak küldeni, azt hiszem Kiewbe és ott tönkre kellett volna menniük. Nem volt a dolog egészen veszélytelen, még az is előfordult, hogy a gyárban egy napon egy súlyos gerenda szakadt le a fedélzetről, éppen Herbert lábai elé.

De hát a film mégis elkészült és későbbi, nehéz időkben ezek a Balázs beadványai okozták, hogy az G.-D.U.-nak nagy bizalma volt benne és hozzájárultak ahhoz, hogy Sumjatzkynak, egy ügyes kártevőnek, leleplezéséhez is hozzájárultak.

A "Karchennek óriási anyagi sikere lett, mindenütt játszották, mindenütt nagyon tetszett. Isztrai kis villánkat ennek a jövedelméből vettük meg.

El is kezdte mindjárt egy Mozart-film forgatását Odesszában. Már sok meg is volt belőle, mikor jött a német háború. Odesszá elfoglalták, a gyárat elpusztították.

A németek egész Isztraig is jöttek, úgy hogy el kellett hagynunk kis tüzskulánunkat és egyelőre Moszkvába bevonulnunk. De onnan is tovább kellett hogy evakuáljanak, így jutottunk, kalandos út után, mely három hétig tartott és számunkra nagy nélkülözésekkel járt, mert egész podgyászunkat utközben elvesztettük és az úton zöldbölgéből és paradicsomból éltünk, koffereken ültünk és ajándék kenyerről segítettek ki bennünket.

Végre megérkeztünk -én már súlyos betegen- Kazánba - Ellentétben magyar német elvtársaink nagy részével, akik a Lukács -klikkhez tartoztak és irgalmatlan nélkül el akartak nyomni - mindig az orosz elvtársak jóvoltából, akik, anélkül, hogy erre kértük volna őket, mindig mindenütt pártfogásukba vettek és mindig előtérbe helyezték, ha valamire szükség volt. A körülményekhez képest jól. /Meg kell itt még említenem, hogy az evakuációban Lukács egyideig együtt volt evakuálva Gergely Sándorral, akivel ellenséges viszonyban volt. Bármi volt is ennek az ellenséges viszonynak oka, Gergely Sándor sohasem volt nagyon tapintatos, finom ember, de sohasem bántott senkit komolyan, hanem bizonyára Lukács hiúságát vagy más érzékenységét sértette meg egyszer / Gergelyt egyszerűen éhhalálra ítélte. Amellett még meg is látogatta és dicsekedett vele, hogy nekik milyen jó dolguk na. Gergely sokkal büszkébb volt sem hogy panaszkodott volna, de igazán nagyon nélkülöztek - ahogy ő mesélte a később nekünk - amíg nem jött valaki Moszkvából - aki ezt meglátva, busásan gondoskodott róluk. De nem is szerették az oroszok soha Lukácsot. Igaz, hogy ő erre nem is fektetett akkor nagy súlyt.

Kazánban történt azután, hogy a leningrádi filmgyár, mely Alma Atába volt evakuálva, Kazánból kért filmembereket a gyár számára. Balázs is jelentkezett és kapott is meghívót. A film terén ott olyanok voltak a viszonyok, hogy semmi kilátás nem volt rá, valamit csinálni. De Herbert mindjárt talált magának munkát, olyant, amire senki sem gondolt. Rájött, hogy az Alma-Atai levéltárban olyan értékes és érdekes kazach-eposz és mese-kéziratok vannak, melyek még orosz nyelvre sincsenek lefordítva egy-kettő kivételével. Ezeket ő kazach-tudósok széleskörű fordításai segítségével nagyon szépen az erdi versformákhoz alkalmazkodva, lefordította.

Itt is megéltünk tehát, anélkül, hogy másokra szorultunk volna. De most aztán nagyon komoly veszedelem jött ránk. Már éppen készültünk vissza Moszkvába, Savadzky, akinek színháza Alma Atába volt evakuálva, és nagy barátságot tartott velünk, az ő társaságával akart minket is hazavinni, minden holinkkal együtt. Szerencsénkre utolsó nap kisült, hogy már tifuszosak vagyunk. Az egész ház, ahol laktunk, tele volt tifusszal. Én kaptam meg előbb, de annyira nem éreztem semmit, hogy nem is akartam elhinni a francia orvosnő, szintén barátnőnknek, mikor konstatálta természetesen be kellett vinni a járványkórházba. Egy hét múlva aztán Herberten is kiütött a tifusz. Ugyanoda vitték, persze a férfiosztályra. Azért szerencsénkre, mert ha Savadzky külön voltával mentünk volna és utközben konstatálják a tifuszt, akkor valami kis kazach állomáson kintek vol-

Balázs két évvel a Hitler-uralom bekövetkezése előtt meghívást kapott Oroszországba egy film készítésére. Ő erre igazán örömmel vállalkozott. Mi azonban már ott voltunk. Értésünkbe adták, hogy a magyar 19-es forradalom ténétét kívánja Kun vele elkészíttetni. Kun akkor már bukófélben volt és ez a filmet akarta felhasználni a maga dicsőségének korlátlan elismeréseként Landler emlékének bepiszkolására. Mi azonban mindig Landleristák voltunk, és meg Herbert különben sem akart történelmehamisítást elkövetni. Szóval a kétfilm, melyhez az oroszok, akik tudták a körülményeket, egy nagyon közepes rendezőt utaltak Híerre / Gondolván, hogy ugye lesz belőle valami jó. Egyedül Balázs nem csinálhatta mert nem tudott még oroszul. A film csakugyan nagyon közepes lett művészi szempontból de a történelmi igazságnak eléggé megfelelt. Kun nem fogadta el a filmet, nem is lehetett bemutatni.

Most itt álltunk Oroszországban, az akkor már csaknem fasizált Németországba már nem mehettünk vissza. A Mezerabpon-szerződés már lejárt, drága szállodai árakat nekünk kellett fizetnünk és igazán nehéz volt a helyzet. De Herbert sohasem adott kétségbeeslést. Elővette egy német ifjúsági regényét "Karlchen, durchhalten"-t hogy abból csinál egy szép filmet. Már tudott is egy nyira oroszul, hogy egyedül vállalhatta a rendezést. Elfogadták Balázs talál is egy nagyon tehetséges kis fiút Karlchen megismerésére és az oroszai gyárban elkezdtek és le is folytatták a forgatást. Ukrajna egy része azonban akkor még ellenforradalmi érzésű volt és hihetetlen titkos nehézségek támadtak minduntalan. De Herbert igazán nagyon erőyes és okos volt, habár az ottani politikai viszonyokat nem ismerte. Azonban minden neki nem tűző dologról beadványokat adott és újított be az ukrajnai ellenőrző bizottsághoz melyek ugyan többnyire pillanatnyilag eredménytelenek voltak, de a gyár munkásai, akik nem voltak ellenforradalmárok, sok titkos figyelmeztetéssel segítették munkájában. Egyszer pl. megmentették a kész felvételeket, melyeket a pirozásra be kellett küldeni és ott tönkre akarták tenni. Nem volt egészen veszélytelen a dolog, még az is előfordult, hogy egy napon egy sulgerenda szakadt le a fedélzetről, éppen Herbert lábai elé.

De hát a film mégis elkészült és későbbi nehéz időkben ezek a Balázs beadványai szerezték meg számára a G.P.U. bizalmát, ezek segítettek hozzá, hogy Sumjatzky, igen ügyes kártevő lelepleztessék.

A "Karlchen"-nek óriási anyagi sikere lett, mindenütt játszották mindent nagyon tetszett. Izraeli ki villámkat a nek a jövedelméből vehettük meg.

El is kezdte Balázs mindjárt egy Mozart-film forgatását Odesszában. Már sok kézen is volt belőle, mikor jött a német háború. Oda szét elfoglalt a gyárat mindenestől elpusztították.

A németek nyugatról egész Izsztrán tul jöttek, úgy hogy el kellett hagynunk kis tuezkulánunkat és egyelőre be kellett vonulnunk Moszkvába. De ottan is tovább kellett bennünket evakuálni. Így jutottunk kalandos ut után három hétig tartott és kivált a mi számunkra nagyon kellemes ut után, mer egész podgrásunkat ut közben elvesztettük és az uton zöld paprikából és per dicsomból éltünk, ajándékkenyérrel segítettek ki az oroszok, koffereken ült éjjel-nappal.

Végre megérkeztünk, és már súlyos betegem - Kazánba. Ellentétben az egész magyar és a német elvtársak nagy részével, akik a Lukács-klikkhez tartoztak és irgalom nélkül el akartak nyomni - mindig az orosz elvtársak jó-tárból, akik, anélkül, hogy erre kértük volna őket, mindig mindenütt pártfogásukba vettek és mindig előtérbe helyeztek, ha valaminek szükség volt, - a körülményekhez képest elég jól. /Meg kell itt említenem, hogy az evakuációba Lukács egy ideig egy városba volt evakuálva Gergely Sándorral, akivel ellenséges viszonyban volt. Bármi volt ennek az ellenségeskedésnek oka, Gergely Sándor sohasem volt nagyon tapintatos finom ember, de sohasem bántott senkit olyan, hanem bizonyára Lukács hűségét vagy más érzékenységét sértette meg.

2. meg egyszer /Gergelyék erre egyezszenen Áthalálra lettek ítélve. Amellett Lukács még meg is látogatta Gergely és eldicsékedett vele, hogy nekik, milyen jó dolga van /Gergelyék a Lukács-kon íessio nem vette fel az ellátandók usportjába / Gergely sokkal buszkóbb volt, semhogy panaszkodott volna, de igazán nagyon nélkülöztek - anog: ő később nekünk mesélte - amig nem jött a -laki buszkából, aki azt látva, buszára gondoskodott róluk. De nem is szere -retek az oroszok soha Lukácsot. Igaz, hogy ő erre akkor nem is fektetett nagy nagy sul-t.

Karácsony történt aztán, hogy a leningrádi filmgyár, mely Alma Atába volt evakuálva, Karácsony-1 kért filmembereket a gyár számára. Balázs is jelentkezett és kapott is meghívót. A film terén akkor azonban ott ol enek voltak a viszor yok, hogy semmi kilátása sem volt rá, hogy valamit csinálhasson. De Herbert a mindjárt talált magának munkát, olyant, melyre senki se gondolt. Rájött, hogy a az alma-atai levéltárban ol en értékes és érdekes kazach orosz-és orosz-írások vannak, melyek még orosz ny lvra sincs enek lefordítva egy kettő kivételöve vol. Ezeket ő, kazach tudósok szászorinti fordítási serítségével nagyon szépen az eredeti veroformákhoz alkalmazkodva, németre lefordította. /Geréb László azután itthon igen szépen lefordította őket magyarra, azonban, bár minket magy rokat különösen érdekelték volna, kevés mese kivételövel, hálá Lukács akkori magyarországi nagy befolyásának, követhetében nem lehetett kiadni./

Itt is megöltünk tehát, anélkül, hogy másokra szorultunk volna.

Most azonban nagyon komoly veszedelen jött ráuk.

Már éppen készültünk vissza Moszkvába. Szvadsky, akinek színhaza Alma-Atába volt evakuálva és nagy barátságot tartott velünk, az ő társaságával ol akart bennünket is hozavinni, minden holminkkal együtt. Szerencsénkre utolsó nap kiült, hogy én már tifusos vagyok. Azért szerencsénkre, mert ha Szvadskyöl ökök elutazunk, akkor utkában valahol valami kis kazach faluban, egy kis áll lomáson kitesznek, de akkor ott is maradtunk volna egy mezed gőzörben örök re. -Ternásetesen engem be kellett vinni a járványkórházba. Egy hét múlva aztán Herbert is megkapta a tifuszt, az egész ház, ahol laktunk, meg volt fertőzve. ő is bekerült ugyanabba kórházba. a férfiosztályra.

En az alma-atai járvány kórház azonban kitűnő intézmény volt. Minden al -ma-atai kórházba moszkvai és leningrádi belgyógyász-tanárok voltak evakuálva csak a sebészek maradtak a moszkvai és leningrádi és más orosz nagyvárosból ott vagy a házfőren. Ebből az időből leveleink maradtak, azokat másolatban mellékelni fogó.

Balázs elég hamar kigyógyult én azonban, mikor a tifusból már kilábol -tam, a nek nagyon csunya a utabetegeisével egy másik kórházba kerültem.

Közben mindenki elutazott. Már haza a filmemberek közül is Herbertnek is nemie kellett. Moszkvában már nagyon várták és miből élt volna meg Alma-Atá-ban?

Igy maradtam én ott egy másik kórházban még kétévfől évig. Olyan gon -gón, hogy sejtát erőmből egyik oldalról a másikra megfordulni sem voltam ké -pes. Annai furunkuluson volt, ha néhan elmult, rögtön jött helyette nek mási már azt hitték az orvosok, hogy is kell majd vágni a jebblábat. Marhakt De hálá áran os jó orvosoknak, egy leningrádi tanárnak, aki mindent megpróbált, amit csak lehetett, vérátömlesztést stb. hogy megmentette a lábat is. Ba -lázs Moszkvában/léso leveleit/ sokat keresett és ann i pénzt küldött, amenny ni csak kellett, de eljőnni sohozen tudott értemlizen a közlekedési és t utlével-vízonyok nagyon rosszak voltak. Végre már azon a ponton voltam, hogy fol tudtam ülni, őt mint a kigyórokok, széket télvá maga előtt, a folyosón járni is próbáltam, mikor végre megérkezett. Hordágon vitték a hálókocsiba és aztán fel Moszkvába. Irva borultunk egymás nyakába és mindketten boldogol voltunk. A kollektlenségeket Moszkvában, hogy nagyon nehéz volt lakást kapni és csak nagyon rossz lakást- most már fel se vettük. mert együtt voltunk és i kilátásunk is volt erre, hogy másokira hazaküldenek Budapestre. A háborunál vége volt.

Mindketten mindig hálával gondolunk szovjetoro oroszokra. A körül -mények néha nehézek voltak, de elhagyatottak nem voltunk soha. Alig akadt má mint jó ember körülöttünk. Szerettek és mi is szeretttük őket. Egy szép napon aztán katonai repülőgépen Moszkvából út és félóra alatt hazavértünk Buda -pes re. rákosi repülőtérre Csodálatos órzés volt negyvenötövi bujdós után.

Azután hazajött és meghalt.

Dehogy is kímélte magát, mint ahogy az óriási megerőltetés után, a megfeszített külföldi munka után kellett volna még pár napig sem, hogy látszott már rajta, hogy igen fáradt. Berlinből Lengyelországba utazott és ott naponta 3-4 filmet nézett végig, úgy hogy megmondotta, mi a hiba és ott rögtön azt is, miképpen lehet még segíteni rajta.

Berlinből még Lengyelországba utazott. A külföldi nagy sikerek óriási munkaerejét még kis időre annyira doppingolták, hogy naponta 3-4 filmet nézett meg. Megmondta, hol a hiba, és rögtön azt is, miképpen lehet segíteni rajta. Utolsó ~~Kérem, hogy ne írja le a következőket, mert az orvosok nem szeretnék tudni a beteg állapotáról.~~ fényképein azonban már meglátszott, hogy összeroppanás előtt áll.

Itthon aztán, ahelyett, hogy legalább pár napig kipihente volna magát, másnap rögtön munkához látott. ~~Kérem, hogy ne írja le a következőket, mert az orvosok nem szeretnék tudni a beteg állapotáról.~~ Május 5-én este érkezett meg. Másnap már dolog után látott. Hiába könyörögtem, bár nem tudtam, hogy olyan nagy baj van.

De 6-án, pénteken telefonálás közben azt mondotta, elszibbadt a lába, le kell ülnie. Leült a telefon mellett, de csak pár percre, azután kocsit hozatott és bement a városba. Dolog után. Szombaton, 7-én avval ment el hazulról, hogy csak tíz óra felé jön haza. Este nyolckor hozta haza Kertész Pál. Előadás alatt már annyira látszott rajta, hogy rosszul van, hogy nem engedték tovább beszélni. Az autóból maga szállt ki, azt mondta Kertésznek, aki segíteni akart, hogy hagyja egyedül felmenni a lépcsőn, mert "felesége meg fog ijedni". Egyszeresen, szépen jött fel a lépcsőn. Kertész csak utána jött. Lefektettük. Vasárnap ágyban maradt, jókedvűen tréfált és udvarolgatott az orvosnőnek, evett is. Hétfőn reggel, karomra támaszkodva, kimentünk a fürdőszobába, ott már nem tudott megállni a lábán, én nem tudtem tartani és mindketten a földre estünk. ~~Kérem, hogy ne írja le a következőket, mert az orvosok nem szeretnék tudni a beteg állapotáról.~~ Felkelni nem tudott. Rögtön telefonáltam az orvosnőnek, aki mentőket hozatott. Még a mentőkocsiba is maga akart lemenni. Persze nem tudott volna.

Bevittem a klinikára. Baloldala szélütött volt. Szemeit nem nyitotta ki többé. De ha felemeltem szemhéját, azt mondta: "Látlak". Jobb karja olyan erős volt még, hogy az ágyoldalba kapaszkodva mindig megakasztott fordulni. Kértem kellett, hogy ne mozogjon, mert sokáig lesz beteg. Akkor két könnyes-csepp csordult ki szeméből. ~~Kérem, hogy ne írja le a következőket, mert az orvosok nem szeretnék tudni a beteg állapotáról.~~ Sokszor beszélt is. Néha látszott, hogy magánál van, máskor, ha beszélt is, szépen tisztán, de nem tudta megmondani mit akar. Egyszer azt mondta, hugának, aki nappal szintén mindig mellett volt: én és ~~Kérem, hogy ne írja le a következőket, mert az orvosok nem szeretnék tudni a beteg állapotáról.~~ az egyik egyik oldalán. Ő a másikon. "Irni kell Annának... fontos, nagyon fontos... Mondottuk neki, hogy itt vagyok. Hát ha megtudja mondani, mit kíván? De mindig csak azt hajtogatta: "Fontos, nagyon fontos... En azt ~~hiszem~~, hogy arra gondolt, hogy rendezzem az irodalmi hagyatékát. Ezt természetesen meg is kezdtem rögtön, amint halála után csak kissé összeszedtem magam. Ez a munka volt, ami bátorságomat adta a továbbélésre. Ha nem én maradtam volna hátra, akkor ki tudja, mi történt volna mindennel, a min azóta dolgoztam.

Nyolc napig élt még a klinikán. 17-én délelőtt adta ki lelkét. Május 20-án volt a temetése.

A Hang dramaturgiája

A film szerves és művészi elemévé csak akkor lett a hang, mikor dramaturgiai funkciót kapott. Ez is csak fokozatosan történt. Először csak az egyes jelenetekben lépett fel a hang mint esemény, mely eseményt vált ki, mint szereplő dramaturgiai motívum, mely nélkül a jelenet nemcsak néma lenne, hanem értelmetlen is valne. Azután kezdtek akusztikai motívumok az egész film meseszövéseben is döntő motívumként szerepelni. Mint akusztikai események, melyek nemcsak egy jelenet cselekményét szabták meg, hanem az egész filmet.

Az első új élménye a hangosfilmnek a külvilág akusztikája volt. Ahogy a némafilm a dolgok eleven arcát, úgy tárta fel a hangosfilm, mondó gyönyörűséggel a dolgok eleven hangját. A tenger zugott, a fegyver dördült, ember és állat hangja szólt. Nemcsak az emberek beszéltek egymással. A természet is megszólalt mint társalkodó, kinek s zava tudatosan vagy öntudatlanul óvatlanul bonyolult teszt az ember kedélyére és gondolkodására. A természet hangjai nemcsak akusztikus kulisszái az embervilágnak, hanem résztvevő, tehát az embert is alakítóerők. Mint ilyennek lehet drámai funkciójuk. És ha lehet, hat legyen. Ha ilyen hangulati, drámai szerepük nincs, csak, akkor főleg, zavaró zajok csupán.

Az erdei ember kedélyét és sorsát mélyen befolyásolhatja az erdőzugas, mert sokat jelent neki öntudatlanul is. A tengerész fülében, és szívében a tengerzugas nemcsak zaj, hanem hangba sűrített sors szimbóluma.

Az élet zaja zavaros lárma volt csupán: hangkaosz. Nem nyult bele alakító értelmező művészet. Ugy hallgattuk mint a zenetudatlan ember a nagy zenekart. Legfeljebb a vezető szólamot hallja ki belőle. A többi alátalan zugás. A hangosfilm azt ígerte, hogy ránevelí fülünket az életzajok sokszólamu partitúrájának elemző meghallására. Hogy az egyes dolgok hangjait kihalljuk, mint életük jellemző megnyilvánulását, a hangosfilm arra hívatott, hogy a valóság hangkaoszába úgy nyuljon bele, rendező, értelmező, alkotó kézzel, mint ahogy más művészetek és már a némafilm is a látványvilág tömörségébe nyultak bele formateremtő erővel.

-dása ,hihetetlen gyors munkája és ügyesége köztudomásu volt, úgy hogy minden
megrekedt és elrontott filmnek kijavítására mindenünnen őt kérték fel és
ezt nagyon jól fizették. Így többek között a Dreigroschenfilm-et és ő tette
használhatóvá. Mindezt természetesen név nélkül.

Most azonban nagyon szomorú idők következtek. Igen sokat dolgozott és
átírta az egész "Unmögliche Menschen" nagy regényt, melyet még Budapesten kez
dett meg és mely most Rütten és Loening kiadásában jelent meg, hosszas küzd
delem után. A regény le volt foglalva Zsolnay -kiadócégnél, azonban az új meg
változott formában Zsolnay nem akarta kiadni. Szegény Robert Müller, Musil k
barátja, vállalta a kiadást, azonban öngyilkos lett. Halála előtt még arra
-ra is volt gondja szegénynek, hogy a jogot visszaadja, -utolsó napon -Balázs
-lázsnak, hogy ne essék bele a hagyatékba. ~~XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX~~

~~XXXXXXXXXXXX~~ Így került - igen jó helyre, - Rütten és Loening hez.

Most megint a halál szele kerülgette Herbertet. Egy kirándulás alkalm
mával Berlin környékén, Herbert hirtelen nagyon rosszul lett. Annyira, hogy
már mindketten azt hittük, hogy mindennek véga. Kocsit akartam keresni, de nem
eresztett el, fogta kezemet, hogy ne hagyjam magára. Idegen jó emberek men
tek a közelben orvost keresni és kocsit, mely odáig vitt el bennünket. Ott
egy fiatal orvosnő injekciókat adott neki és feltelefonálta a legközelebbi
- a köpenicki kórházat - mentőkocsiért. Nagy nehezen küldtek, mert varánap
lévén, alig volt valaki a kórházban. Hihetetlen enrgiája azonban most sem
hagyta cserben. Végre megjött a mentőkocsi, megérkeztünk, de orvos nem volt
volt és az Oxigén-készülék, melyet magukkal kellett volna hozni, be volt
zárva a laboratóriumba. Akkor a beteg úgy elkezdett kiabálni, hogy összefu
tott mindenki, aki a kórházban tartózkodott és Herbert parancsára feltör
-ték a laboratórium ajtaját, kihozták a készüléket és gyorsan kiürítettek e
egy harmadik osztályos betegszobát, ahol lefektették. Engem most haza akartam
küldeni, de én kijelentettem, hogy egy tappodtat se megyek ágya mellől. Ott
ültem mellette reggelig, mikor végre megjött az orvos és nemsokára adtak
• nekik és nekem egy külön szobát és eláttak minden szükségessel. Ez a kór
ház egy közönséges külvárosi közkórház volt, ~~veit~~ ~~férfi~~ ~~ápolónőkkel~~, de jobbat,
tisztábbat és gondosabbat nagy kórházi praxisunkban nem találhattunk
volna. A főorvos egy igai durva boche volt, ~~XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX~~ aki összevi
sza forgatta és vizsgálta, mire persze megint rosszabbul lett, Enkitele

-náltam Lévy professort Berlinből, aki azonban megtiltotta, hogy megmozdítsam és maga se vizsgálta meg, hogy mozdulnia ne kellessék. Trombózt is konstatált. Erre a köpenicki főorvos megsértődött és többet nem is nézett, Istennek háha felénk. Ellenben volt ott egy nagyon derék, nagyon ügyen fiatal segédorvos ez foglalkozott ve és egész három Hónapi ottartózkodása akadt. Mert három egész hónapig kellett ott mozdulatlanul feküdnie. Hihetetlen gonddal és ügyességgel kezelték a jégborogatásokat nem tették testére, hanem kötelet huztak az ágy két végéhez és arra akasztották úgy hogy közvetlen szíve fölött lógott, anélkül hogy hozzáért volna. Magam is tanult ^{önkéntes} ápolónő voltam a Vörös Kereszt-kórházban, Budán, a háboru alatt, de itt most nagyon sokat tanultam. Herbert különben a lehető legjobb beteg, abszolút türelmes, mindent pontosan betartó, amit kell. Ennek is köszönhető, hogy minden betegségéből - olyan súlyosakból - mindig kigyógyult.

A három hónap jól telt el, én nem mozdultam el melőle, később felolvas- tam neki, sőt a haramdik hónap vége felé már korrekturákat is csináltunk együtt.

Utókurára Sarrow-ba vitték egy Christlich-Hospizba, mert az közel volt és földszintes. Ott tanult aztán lépcsőről-lépésre mindennap kicsit t többet járni.

Berliben egy híres szívspecialistához mentünk, aki azt mondta, hogy elég jó állapotban van csak az volna jó, ha a telet nem kellene Berlinben töltenie, hanem valahol délen, mint pl. Egyiptonban. Erre mi persze nem is gon- golhattunk, mert ~~XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX~~ ami kis tőkénk volt, azt a betegség ideje akadt csaknem egészen felhasználtuk.

De sok baj mellett, ami mindig ért, szerencsénk is volt. Pár napra rá beállított egy bécsi ur, aki megkérdezte tőle, hogy vállalkoznék-e arra, hogy egy jó lengyel rendezővel Agirban egy filmet csináljon. Természetes- sen vállalkozott, csak azt kötötte ki, hogy engem is magával viessen. Szi- vesen beleegyezett Klinger ur. Előbb Párisba kellett utaznunk, a cég fran- cia cég volt. Az előkészületeket a filmhez, mely Ossendowsky egy regényéből volt készítendő, ott kellett megcsinálni. Először életemben voltam akkor Párisban. Mi a Quartier-ben laktunk, Herbert világért se ment volna máshova. Minden nagyon szép volt, a rendező Kuharszky és a főszereplő egy szép lengyel fiatalember, színésznevén Kean, nagyon kedves fiú volt.

A Hang dramaturgiája

A film szerves és művészi elemévé csak akkor lett a hang, mikor dramaturgiai funkciót kapott. Ez is csak fokozatosan történt. Először csak az egyes jelenetekben lépett fel a hang mint esemény, mely eseményt vált ki, mint szereplő dramaturgiai motívum, mely nélkül a jelenet nemcsak néma lenne, hanem értelmetlenné is válnék. Azután kezdtek akusztikai motívumok az egész film meseszövéseben is döntő motívumként szerepelni. Mint akusztikai események, melyek nemcsak egy jelenet cselekményét szabták meg, hanem az egész filmét.

Az első új élménye a hangosfilmnek a külvilág akusztikája volt. Ahogy a némafilm a dolgok eleven arcát, úgy tárta fel a hangosfilm mohó gyönyörűséggel a dolgok eleven hangját. A tenger zugett, a fegyver dördült, ember és állat hangja szólt. Nemcsak az emberek beszéltek egymással. A természet is megszólalt mint társalkodó, kinek s zava tudatosan vagy öntudatlanul ^{de} óhatatlan benyomást tesz az ember kedélyére és gondolkodására. A természet hangjai nemcsak akusztikus kulisszái az emberi életnek, hanem résztvevő ^{szereplők} tehát az embert is alakítóerők. Mint ilyenek ^{neki} lehet drámai funkciójuk. És ha lehet, hát legyen ^{mint} ilyen hangulati, drámai szerepük nincsen, akkor fölösleges, zavaró zajok csupán.

Az erdei ember kedélyét és sorsát mélyen befolyásolhatja az erdőzugas, ^{és a vadak vadjaival hangja} mert sokat jelent neki öntudatlanul is. A tengerész fülében és ~~szívében~~ ^{szívében} a tengerzugás nemcsak zaj, hanem hangba sűrített sors szimbóluma.

Az élet zaja zavaros láрма volt csupán: hangkáosz. Nem nyult bele alakító értelmező művészet. Ugy hallgattuk mint a zenetudatlan ember a nagy zenekart. Legfeljebb a vezető szólamot hallja ki belőle. A többi alaktalan zugás. A hangosfilm azt ígérte, hogy ráneveli fülünket az életzajok sokszólamu partitúrájának elemző meghallására. Hogy az egyes dolgok hangjait kihalljuk, mint életük jellemző megnyilvánulását, a hangosfilm arra hivatott, hogy a valóság hangkáoszába úgy nyuljon bele, rendező, értelmező, alkotó kézzel, mint ahogy más művészetek és már a némafilm is, a látványvilág tömkelegébe nyultak bele formateremtő erővel.

Balázs Béláné jegyzetei a "Talpalatnyi Föld"-et illetőleg:

Balázs Bélának nagy reményei voltak, hogy a "Talpalatnyi Föld"-nek mint ~~nagy~~ nagyon szép filmnek, világsikere lesz .legalább úgy mint a "Valahol Európában"-nak. Azonban a filmnek technikai elég nagy hibái voltak, amikre Balázs figyelmeztetett és könyörögbe kérte Hont igazgató urat, hogy mielőtt külföldre küldik, hagvják őt a rendezővel Bán Frigyessel és Máriássy Felixszel ~~má~~ még egy hétig rajta dolgozni, hogy ezeket elsimítsák. Igen kevés költségbe ~~is~~ fog kerülni, ő maga éjjel-nappal fog rajta dolgozni és kívánsága, hogy neve ne is kerüljön a vászonra. Semmi, még hiusági okok sem voltak, hogy ez meg ne történjék. Ennek ellenére elküldték a filmet Párisba, amire semmi kényszerítő ok nem volt. Párisban persze nem fogadták el a filmet, nem lehetett ott eladni ami óriási kár volt úgy anyagi mint erkölcsi értelemben. Külföldön nagyon számít a technikai tökéletesség. Azután a demokratikus országokban elfogadták és prémiumot is kapott.